

DUBROVAČKI PROPISI O KONZULIMA IZ XIV. STOLJEĆA

Bogdan Krizman

Dubrovačka trgovina u srednjem vijeku bila je živa i rasprostranjena, i prvi sačuvani ugovori i dokumenti o njoj postoje iz XII. stoljeća.¹ Osim s talijanskim gradovima Dubrovnik je istovremeno počeo trgovati i s Balkanom, i to tako da se dubrovačka trgovina raširila po svim zemljama Balkanskog poluotoka. Dubrovnik zaključuje ugovore i sa Stefanom Nemanjom (1186), njegovim bratom Miroslavom, vladarom Huma (1186, 1190), banom Kulinom (1189), bugarskim vladarem Asenom II. i drugima. Tako je on, zahvaljujući svom geografskom položaju, okretnosti vlastele i njenom dobrom poznavanju tih krajeva, pravnoj organizaciji (statut 1272 i propisi o carini, t. zv. »Liber Statutorum Doane«, 1277), relativnoj sigurnosti trgovačkih karavana i dobrim izgledima na trgovačku zaradu, postao posrednik između Zapada i Istoka.

Doba procvata njegove trgovine leži između XIII. i XV. stoljeća,² i on je tada kao najvažnije trgovačko središte na istočnoj obali Jadrana kupovao u Italiji proizvode talijanskih gradova (u prvom redu tekstil) i njih, pored vlastite robe, uvozio na Balkan, a balkanske sirovine (u prvom redu rude i kože) izvezio na Zapad.

U XIII. st. trgovao je i s Romanijom,³ Sirijom, Egiptom, Tunisom i Berberijom,⁴ Sicilijom, Apulijom, a s Epirom je započeo trgovati već pred četvrtu križarsku vojnu.⁵ Najviše je trgovao s područjem, koje se u tadanjim ispravama često naziva »Sclauonia« (»Sklavonija«), širokim prostorom, koji se proteže od jadranske obale između Istre i Bojane u unutrašnjost, obuhvatajući tadanju Hrvatsku, Dalmaciju, Crnu Goru, Sjevernu Albaniju, Bosnu, Hercegovinu i Srbiju. Dubrovački trgovci, u želji za profitom, polazili su i dalje: u Ugarsku, Vlašku i Moldavsku,⁶ Bugarsku⁷ itd.

Na raskršću važnih trgovačkih putova, u većim mjestima i trgovištima osnivali su Dubrovčani svoje kolonije, poput Venecije i Genove na Levantu.

¹ S Molfettom oko 1148, Pizom 1169, Fani 1199, Ankonom 1199. Usp. J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje I*, prvi svezak, Beograd 1934, str. 5, 12, 13; C. Jireček, *Die Bedeutung von Ragusa in der Handelsgeschichte des Mittelalters*, Wien 1899, str. 11—12.

² Usp. Jireček, spom. djelo, str. 12.

³ To su zemlje Bizanta.

⁴ Zemlje sjeverne afričke obale (t. zv. »états barbaresques«, ili, kako ih dokumenti dubrovačkog arhiva nazivaju, »Barbaria«).

⁵ Usp. W. Heyd, *Geschichte des Levantehandels I*, Stuttgart 1879, str. 341—342.

⁶ God. 1451 u Vlaškoj jedno mjesto nosi ime »Dumbrovniki«, jer se tamo nalazila kolonija dubrovačkih trgovaca. Usp. I. Barbulescu, *Relations entre les Principautés roumaines. Raguse et les Ragusains dans la période du slavonisme culturel* (Rešetarov zbornik: Dubrovnik 1931, str. 117).

⁷ Za trgovinu Dubrovnika s Bugarskom usp.: I. Sakazov, *Balgarskata trgovija prez XII.—XIV. vek*, Sofija 1922, i isti *Stopanskite vărzki meždú Dubrovnik i Balgarskite prez XVI. i XVII. stoletija*, Sofija 1930.

Ubrzo se ukazala potreba, da se tamo stvore i organi, koji bi neposredno i na licu mjesta, kod domaćih feudalnih vladara Srbije, Bugarske i t. d. zastupali i branili interese dubrovačke trgovine, pozivajući se na sklopljene ugovore i povlastice dane Dubrovniku, po avila se potreba da se imenuju ili izaberu starješine kolonije, koji bi je predstavljali pred lokalnim vlastima, posredovali i zaštićivali dubrovačke trgovce i njihove interese i vršili nad članovima kolonija sudsku vlast.

To su bili konzuli.

1.

Prve tragove dubrovačkih konzula u »Sklavoniji« nalazimo koncem XIII. st. u mjestu Brskovo (1278—1282),⁸ i dubrovačka vlastela, što se vidi iz zapisa pojedinih vijeća, zarana su počela o njima voditi brigu,⁹ ali opsežniji, sistematski propisi o dubrovačkim konzulima i njihovu radu o uređenju konzularne službe u »Sklavoniji« nalaze se u »Zelenoj knjizi«¹⁰ (Liber Viridis, cap. LXIII., fo. 19) pod naslovom »O propisima biranja konzula, koji sude Dubrovčanima u Sklavoniji, Bosni, Srbiji i Bugarskoje («De ordinibus Consulis eligendi pro iure reddendo inter Racuseos in Sclauonia, Bosina, Servia, et Bulgaria»),¹¹

Dogada se često, kaže se u uvodu, da Dubrovčani sklapaju međusobno pogodbe u zemljama Sklavonije (in partibus Sclauoniae), u kojima oni ne mogu da utjeraju dug od dužnika, jer bježe iz mjesta u mjesto, a o tome dotad nije bilo ništa propisano. Nadležnost konzula, koje je imenovala općina dubrovačka, i njihova vlast nisu bile utvrđene i omeđene, i zbog toga Veliko Vijeće¹² donosi ove propise:

⁸ Usp. C. Jireček, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*: II., Wien 1912., str. 48, bilj. 1. Jireček je češće, usput, spominjao i dubrovačke konzule, tako na primjer u knjizi *Die Handelsstrassen u. Bergwerke von Serbien u. Bosnien während des Mittelalters*, Prag 1879.

⁹ Usp.: A. Solovjev i M. Peterković, *Dubrovački zakoni i uredbje*, Beograd 1936, str. 55 («De salario consulis»), str. 73 («De consule in Pristina et cet (erac»).

¹⁰ »Liber Viridis« (Zelena knjiga) zbirka je zaključaka, nazvana zelenom zbog toga, što je imala uvez iz zelene kože. Ona sadrži zaključke (najvećim dijelom Velikog Vijeća) iz 1358—1460. Njen nastavak je »Liber Croceus« (Žuta knjiga), vezana u korice iz žute kože. Usp. V. Bogišić, *Pisani zakoni na slovenskom jugu*, Zagreb 1872. O propisima »Zelene knjige« pisao je Kosta Vojnović u raspravi *Sudbeno ustrojstvo republike dubrovačke* (Rad JA CV, CVIII, CXIV, CXV, Zagreb 1891—1893) i ukratko se osvrnuo na propise glave LXIII. »Zelene knjige« o konzulima (Rad CVIII, str. 172 i d.). Kod sastavljanja ovog članka služio sam se prijepisom »Zelene knjige«, koji se nalazi u arhivskoj zbirci Jugoslavenske Akademije u Zagrebu, a citirana sam mjesta usporedio s originalom u dubrovačkom Državnom arhivu.

¹¹ Veliko Vijeće donijelo je po prvi put ove propise 17. XII. 1387. Pet godina kasnije, 12. IX. 1392, potvrđuje ih za daljih pet godina, a isto tako i 28. XI. 1398. Usp. Liber Reformationum 1386, fo. 116. Za specijalne konzule, konzule za pojedni spor, »Zelena knjiga« određuje, da ih Malo Vijeće bira na način i prema propisima, koji važe za ostale konzule (glava CVVI., fo. 57).

¹² U Dubrovniku je sva vlast u XIV. st. počivala u rukama trgovačke vlastele. Samo članovi vlasteoskih familija vršili su vlast, birali kneza i ostale službenike, izricali pravdu i donosili propise, određivali carine, vršili akte pomilovanja itd. U XIV. st. je uz Veliko Vijeće, u koje su ulazili svi punoljetni plemići, i Malo Vijeće, koje je bilo njegov izvršni organ, pridošao i Senat ili Vijeće Umoljenih (Consilium Rogatorum), koji je postepeno preuzeo sve važnije poslove državne uprave.

Vijeće podjeljuje ovlast Knezu s Malim Vijećem,¹³ da kako sada tako i ubuduće bira konzula i generalne konzule bez plaće (nagrade)¹⁴ u »Skla-voniji«, Bosni, Srijemu, Srbiji i Bugarskoj, s boravištem u napred navedenim krajevima. Dakako, ako se tamo, u mjestu u kojem Knez s Malim Vijećem želi da postavi konzula, nalazi dubrovački plemić (si fuerit nobilis vir de Racusio in illo mercato ubi D. Rector et Consilium voluerit facere consulem) moraju ga izabrati za konzula (debeant eligere illum nobilem virum in con-sulem).¹⁵ Ako u istom mjestu živi više vlastele, bira se onaj, koji je prikladniji, a ako u mjestu nema vlastele, bira se prikladniji pučanin (si vero non fuerit aliquis nobilis in dicto mercato elligatur popularis de sufficientioribus qui ibi fuerint).

Konzul mora ostati u službi tako dugo, dok to hoće Knez i Vijeće, a po-stupat će prema propisima, koji se niže navode. Pored toga, Knez i Malo Vijeće čuvat će autoritet konzula,¹⁶ a na zahtjev dubrovačkog trgovca, u mje-stima gdje ne postoji generalni konzul imenovan od strane Dubrovnika, mogu postaviti konzula »ad hoc«, za određeni, konkretni slučaj.¹⁷

Za pogodbe, koje se sklapaju u Humu i Zeti, i sporove, koji iz njih nastaju, konzuli se ne postavljaju, i to zato, jer su Dubrovčani u tim krajevima sklapali

Osnovni zakon Dubrovnika bio je statut iz 1272. God. 130t započinju knjige zaključaka Malog i Velikog Vijeća: »Liber Minoris et Maioris Consilii« i vodi se do 1379. Uporedo s njima vodi se i knjiga: »Liber Omnium Reformationum«, »con-firmata et authenticata« 10. maja 1335.

O društveno-ekonomskoj strukturi Dubrovnika u XIV. i XV. st. usp. Ivan Božić, *Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV. i XV. oeku*, Istoriski glasnik, Beograd 1949., br. 1 i Dragan Roller, *Naša prva manufaktura sukna u XV. stoljeću u Dubrovniku*, »Ekonomski pregled«, Zagreb 1950., br. 2.

¹³ Postoji slučaj, da je konzula izabrao i senat.

Na molbu dubrovačke vlastele u Srijemskoj Mitrovici Senat je izabrao za tamošnjeg konzula Paska Menčetića i u pismu od 29. X. 1376 obavještava vlastelu pismom o izboru Paska, s tim da on izabere za svoje suce dvojicu iz redova vlastele (lo qual Pasche volemo che debi elegere per suoi iudici due nostri gentili homini), a ako ovih tamo ne bi bilo, iz redova građana (de popolo nostri zittadini), i to po-najbolje (li meliori ohilli porra). Pasko treba da sudi, veli se dalje, sa sucima u svim sporovima između dubrovačkih trgovaca po savjesti (secondo lor bona con-scienza tutte le defferenze et plati deli mercatanti nostri de San Dimitrio). Usp. J. Tadić, *Pisma i uputstva Dubrovačke Republike* I. Beograd 1935, str. 341—342.

¹⁴ T. zv. »počasni konzuli« buržoaskih država ostatak su iz srednjeg vijeka (kon-zularna praksa FNRJ ih, na primjer, ne priznaje).

¹⁵ Ovdje se lijepo odražava klasni karakter dubrovačkih konzula.

¹⁶ Malo Vijeće uzima 16. IX. 1376, u zaštitu dubrovačkog konzula u Srebrnici (Bosna) i njegove suce i prijeti oštrom kaznom Bogdanu Pribojeviću, njegovim roda-cima i prijateljima, koji su, navodno, nepristojnim riječima prijekali (parole sconze de amenaze) Andriji Menčetiću, konzulu u Srebrnici i njegovim sucima zbog toga, što se Bogdanov brat Bogavče nalazi u Dubrovniku u zatvoru. Bogdan odgovara pismom od 26. IX. 1376., da ni on ni njegovi rodaci i prijatelji nisu vrijeđali konzula i suce i moli vladu, da ne vjeruje zlobnim jezicima (non dar audienzia ale male lingue). Usp. Tadić, spom. djelo, str. 339—340.

¹⁷ U »Zelenoj knjizi«, gl. CXVI. fo. 57, zapisan je zaključak Velikog Vijeća od 28. XI. 1398 (De modo eligendi Consulem spetialem in Sclavonia, Bossina, Sremo, et Bulgaria), u kojem Veliko Vijeće daje ovlast Knezu i Malom Vijeću da biraju specijalne konzule u zemljama »Skla-vonije« (ovdje se misli na Srbiju), Bosne, Srijema i Bugarske, i to u skladu s postojećim propisima. Jedino je ograničenje za Kneza i Malo Vijeće u tome, da ne mogu imenovati generalne konzule.

malo poslova, a osim toga se Hum i Zeta nalaze u blizini Grada, pa stanovnicima nije bilo teško doći u Dubrovnik i tužiti. U Neretvi se mogao postaviti konzul ili tri suca na uobičajeni način.

Izabranom generalnom konzulu, po izboru, Malo Vijeće mora dostaviti prepis svih tih propisa, da zna kako da postupa kod donošenja presuda. (Et quando minus Consilium fecerit aliquem Consulem generalem debeat mittere copiam ordinum hic contentorum illi Consuli qui electus fuerit ut se sciat in suo iudicio regere).

Konzul sudi sa dva suca, koji se uzimaju iz redova vlastele, ako žive u tom mjestu (... coram Consule ibi presente qui Consul assummat secum duos indices nobiles Racuseos si in illo loco presentes fuerint), a u slučaju, da ih tamo nema, pridaju mu se dostojni pučani (popolani). Sud mora preslušati stranke, a sâm konzul može izvršiti presudu, koju sud donese. On može onog dužnika, koji ne će ili ne može platiti dug, uhititi i predati na čuvanje vjerovniku, sve dok ne plati dug. U slučaju, da mu se dužnik usprotivi, konzul ga može kazniti kaznom od 25 perpera.

Kad dužnik boravi u drugom mjestu, poziva se na sud sudskim pozivom (per literam citatoriam), i poziv mu treba uručiti osobno, u prisutnosti dvojice svjedoka. On treba da sadrži rok, do kojeg pozvani dužnik mora pristupiti sudu, osobno ili preko zastupnika, pored toga i ime tužitelja, iznos duga i vrstu pogodbe. Na raspravi sud preslušava stranke i na kraju donosi osudu. Dužnik može biti osuđen i u odsutnosti. U tom slučaju treba da se vjerovnik obrati s molbom na vladara kraja, u kojem njegov dužnik boravi, a konzul mu u tu svrhu izdaje preporučna pisma (literas recommandatorias) na vlasti mjesta, u kojem dužnik boravi. U tim pismima konzul treba da navede presudu i iznos sume, koju dužnik ima da plati. Od »Slavena« nisu mogli zahtijevati izvršenje presude, a da se ne plati t. zv. »izdavština«, nagrada izvršiteljima u iznosu od 10% duga.¹⁸ Samom konzulu pripadao je u ime honorara iznos od 2% duga.

Konzuli vode zapisnik, u koji unose, da su dužnika pozvali sudskim pozivom i sve ostale za spor važne stvari i, na kraju, tekst presude. Zapisnik vodi sâm konzul ili jedan od sudaca. Taj »quaternulus«¹⁹ treba da ostane u rukama konzula, a u odsutnosti konzula treba ga dati na čuvanje sucima ili drugima.

Ako je zahtjev vjerovnika za uhićenje dužnika ostao neuslišan, može on zatražiti od konzula da pošalje presudu u Dubrovnik, i konzul to mora učiniti u roku od godine dana po donošenju presude. U tom slučaju treba unijeti u zapisnik, da se presuda šalje u Dubrovnik; pored toga treba je u zapisniku precrtati. U Dubrovniku kancelar obavlja njenu registraciju, i tako ona postaje punovažna za Dubrovnik i za sve krajeve »Sklavonijec«. Presuda, koju vjerovnik za godinu dana nije dao registrirati, ne važi u Dubrovniku, ali to ne isključuje pravo vjerovnika, da preda tužbu pred dubrovačkim sudom.

Ukoliko se spor tiče samog konzula ili kojeg od sudaca, njihovih rođaka ili svojte, oni ne mogu suditi po dubrovačkim propisima, pa se tada bira drugi umjesto njih.

¹⁸ Izdavština je »pretium traditionis«, što se plaća onome, koji izvršuje osudu nad dužnikom. (Vl. Mažuranić. *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*, Zagreb 1908—1922, str. 443).

¹⁹ Latinski quaternus, quaternio, deminutiv: quaternulus.

Nezadovoljna stranka može upravititi apelaciju na kneza i dubrovački sud. Tako glase propisi o konzulima, zapisani u »Zelenu knjigu«. Pored toga je na kraju zapisano i to, da su sjednici Vijeća prisustvovala 84 vijećnika, a 61 od njih glasovao je za to, da se oni potvrde za daljih pet godina (de confirmando dictos ordines pro annis quinque proxime venturis).

2.

Tragove konzularne službe nalazimo u dalekoj prošlosti, ali, u uvjetima robovlasničke države bili su oni organ domaće, a ne strane vlasti. Već 526 pr. n. e. Egipćani su dopustili Grecima, da u Egiptu osnuju i između sebe biraju magistrat, da im sudi po grčkim zakonima.²⁰ I ustanova grčkih proksena ima sličnosti s konzulima: prokseni štite građane grada, koji zastupaju, kao suci ili posrednici rješavaju sporove između njihovih trgovaca i t. d. Zatim, i rimski »praetor peregrinus« sudi sporove između stranaca. Cappello²¹ nalazi tragove konzula u Kini, gdje su, u VIII. st., tvrdi on, postojali sudovi, koji su sudili sporove s arapskim trgovcima.

Prava domovina današnjih konzula — u tom se svi slažu — nalazi se na obalnom pojasu Sredozemlja, i to, prije svega, u njegovu istočnom dijelu. Konzuli se javljaju u feudalnoj epohi i stoje u uskoj vezi s naglim porastom pomorske trgovine sjeverno-talijanskih gradova: Venecije, Genove, Pize, a zatim Marseillea i Barcelone sa zemljama Istoka u XI. i XII. stoljeću.

Već i prije, u gradovima Italije i Španije, postojali su domaći suci (često puta nosili su naziv konzula²²) i presuđivali u trgovačkim i pomorskim sporovima. Križarski ratovi prenijeli su ovu ustanovu na obale Levanta. S prvim križarima došli su i trgovci, a Venecija i Genova, osobito poslije 1204 (osnivanje Latinskog Carstva), znale su da isposlušuju i izmole od vladara Male Azije, Sirije, Palestine i Egipta brojne privilegije, slobodu trgovanja, smanjenje ili potpuni oprost od uvožno-izvoznih carina, pa i čitave ulice ili četvrti u pojedinim gradovima (Pera u Carigradu). One su u lukama Levanta počele osnivati četvrti, naselja i faktorijske trgovce, i tim je kolonijama — »gnijezdima trgovačkog kapitala« — upravljao njihov starješina, kojeg bi članovi kolonije u početku, sami izabrali. On je u pravilu potjecao iz najbogatijih aristokratskih porodica rodnog grada i nazivao se različito: »bailo«,²³ »vicecomes«, a zatim konzul. Kasnije se on više nije birao, nego je bio imenovan, i to od strane nadležne vlasti rodnoga grada. U tim dalekim faktorijama, među trgovcima — zemljacima, koji su živjeli u četvrti u krugu svojih porodica, pored dućana, magazina, robe, crkve i groblja, okruženi tuđim, često puta neprijateljski raspoloženim svijetom, konzuli su upravljali kolonijom i sudili u njihovim međusobnim sporovima. Pored toga, konzuli su predstavljali koloniju i štitili interese

²⁰ Usp. P. Leroy, *Des consulats, des légations, des ambassades*, Paris 1876, str. 82.

²¹ Michelangelo Cappello, *Les consulats et les bailages de la République de Venise* (Revue de droit international et de législation comparée XXIX, Bruxelles 1897, str. 161).

²² I u Dubrovniku nose suci taj naslov (Curia Consulum Causarum Civilium).

²³ U Carigradu se naziv »bailo« (bailulus, bailaggio, baylo) održao i tada, kad je on poslije pada Carigrada 1453 postao diplomatski predstavnik Venecije na Porti u rangu ambasadora.

trgovaca pred domaćim vlastima. Oni su bili i suci i predstavnici (consules ultramarini).

I na Zapadu se francuski i španjolski gradovi Narbonne, Marseille, Montpellier, Barcelona služe konzulima, i to Narbonne, čini se, među prvima. Na Levantu je Marseille imao svoga prvog konzula koncem XII. st., a Montpellier u XIII. stoljeću.

Ustanova konzula nije se ograničila samo na Sredozemno more, već se od XIII. st. dalje proširila na Sjever, do obala Atlantika, Flandrije i gradova Hanze i t. d., i ondje nose oni u početku različite naslove: »aldermann«, »konservatores«, »consules« i t. d.

Kao predstavnici, a pretežno i članovi vladajuće klase, konzuli su sistematski štitili i morali štititi njene klasne interese u inostranstvu, u koloniji i pred stranim vladarima, kod sudovanja, kod uprave nad kolonijom, prilikom intervencije kod stranih vladara i domaćih predstavnika vlasti. Njihova pravda bila je klasna pravda i njihova služba bila je služba klasi, kojoj su pripadali odnosno služili. Dubrovački konzuli nisu predstavljali u tome nikakav izuzetak.

Vrlo su brojni građanski pisci na području međunarodnog prava (Zorn, Martens, Strupp, Alt, Rivier, Neumann, Cappello, Leroy, Calvo i dr.), koji opisuju postanak i razvoj konzula i konzularne službe, ali samo dvojica od njih spominju i Dubrovnik, suosnivača tog instituta!

Henry Bonfils,²⁴ u svom obimnom udžbeniku međunarodnog prava, navodi, pored ostalih, i dubrovačke trgovce kao suosnivače kolonija na Levantu, iz kojih je potekla ustanova konzula.

Alberto M. Candiotti, u djelu »Historia de la institución consular I., Buenos Aires 1925, govori na više mjesta²⁵ o Dubrovniku i njegovoj trgovini, o buli bizantskog cara Konstantina XI. iz 1451, o imenovanju konzula Barcelone u Dubrovniku 1443, o dubrovačkom konzulu u Srijemskoj Mitrovici i organizaciji dubrovačke kurirske službe.

Svi ostali opširno opisuju pojavu konzula na Levantu, na zapadnim obalama Sredozemlja i drugdje, govore na široko o značaju i ulozi Venecije i Genuve, Pize i Firenze u historijskom razvitku konzularne službe (pri čem uvelike pretjeruju), nabrajaju sve veće ili manje gradove i luke. Neki (Cappello) odlaze tako daleko, da tragaju za konzulima u Kini, ali nitko od njih (Bonfils i Candiotti su iznimke) nije do danas obradio i Dubrovnik.²⁶ Nitko od njih

²⁴ H. Bonfils, *Lehrbuch des Völkerrechts* (prevod), Berlin 1904, str. 588—589.

²⁵ Str. 388—391, 393, 400—402, 407—408, 583, 644, 759—762.

²⁶ Nažalost, i sovjetsko »Međunarodnoe pravoz kao i »Istorija diplomatije I. ne čine izuzetak. Naši pravni pisci isto tako. Osim slabe i početnički pisane disertacije (na bivšoj E. K. V. Š.) o radu dubrovačkih konzula na Rijeci (1690—1805) Antuna Pokovića (članak G. Čremošnika *Dubrovački konzulati u Srbiji do Dušanovog premena*, Glasnik Zem. muzeja za Bosnu i Hercegovinu XLII. 1929, drugi svezak, i prikaz L. Vojnovića, *Aleksandrijsko pitanje*, Književni časovi, Zagreb, 1911, str. 81, na primjer, članci su historičara) mi danas uopće nemamo monografije o konzulima i konzularnoj službi Dubrovnika, premda je on sredinom XVIII. st. u Sredozemlju i na obalama Atlantika imao do 50 konzula, više negoli tadanja Austrija.

M. Novaković, na primjer, u svom udžbeniku međunarodnog prava (*Osnovi međunarodnog javnog prava* I. i II., Beograd 1936—1938), opisujući postanak ustanove konzula, navodi kao gradove, koji su pridonijeli razvoju konzulata, i Veneciju i Genuvu i hanzeatske gradove i sve druge, samo ne Dubrovnik, a M. Kisovec, *Diplo-*

nije zapisao, da je i Dubrovnik, odavna, nekad uporedo s osnivačima te ustanove, a ponekad i prije drugih (Engleska, na primjer, imala je konzule u Holandiji, Švedskoj, Norveškoj, Danskoj i Pizi tek u XV. st.), poznavao zarana ustanovu konzula, da ih je, primjerice na Balkanu, držao već koncem XIII. st., da je, između ostalog, 1313 imao svoga konzula u gradu Mačvi (»Marinus de Cherpa factus fuit consul mercatorum et hominum de Ragusio, qui sunt et mercantur in Maçoua et in partibus illis«²⁷, da je dubrovačko Veliko Vijeće 17. X. 1525 donijelo zaključak, da se na godinu dana izabere dubrovački konzul na dvoru srpskog kralja Uroša, koji će tamo neprekidno boraviti (teneatur continue esse et stare personaliter ubi dominus rex personaliter fuerit cum sua curia) u cilju zaštite trgovine, prava i slobodina Dubrovnik i pojedinih Dubrovčana (ad iuvandum, substinendum et manutenendum omnia iura, libertates et franchisias comunis Raugii, et singularum personarum ipsius, contra quamcumque personam et personas), a plaćom od 400 perpera godišnje, s pravom da drži tri konja i tri slugu na vlastiti trošak, da sudi sporove Dubrovčana, a da nema mogućnost da trguje ili da primi nešto od tamošnjih dubrovačkih trgovaca.²⁸ Ili, da je Veliko Vijeće 8. III. 1532 zaključilo, da konzul u Raškoj treba da rezidira u Prizrenu (quod eius mansio sit in Prisen), da posjećuje sve sajmove (debeat ire ad omnes magnas fieras Sclyvoniae), da na zahtjev dubrovačkih trgovaca putuje na kraljevski dvor radi intervencije u njihovu korist i da izriče pravdu Dubrovčanima;²⁹ da su Dubrovčani u Bugarskoj i na obalama Crnog mora konkurirali Veneciji i Genovi, da su u svima važnijim mjestima, u to doba imali konzule i da su već u XIV. st. imali jasne i sistematske propise o konzulima, koji su pravno utvrđivali već odavna postojeću praksu.

Prešutjeli su i prešućuju Dubrovnik, premda je on imao konzule i na Zapadu, a ne samo u »Sklavoniji«, i to pred kraj srednjeg vijeka, u svim važnijim gradovima i lukama Italije. I ne samo u Italiji! Bizantski car im je 1451, na pr., dopustio, da u Carigradu drže konzula i da za njega ondje sagrade kuću, a bazelski koncil 22. XII. 1453 dopustio je da trguju s »nevjernicima« i da u Turskoj drže konzule.

Poput drugih, i dubrovački konzuli nastali su iz potrebe dubrovačke vlastele kao vladajuće klase u Dubrovniku, da u svim važnijim mjestima, središtima trgovine, rudarstva (Bosna, Srbija), raskršćima putova i na dvoru pojedinih srednjovjekovnih feudalnih vladara zaštićuju interese dubrovačke trgo-

matški pretstavnici, Beograd 1939, spominje na jednom mjestu (str. 8) trgovačke gradove, poznate radi svoga rano razvijenog diplomatskog saobraćaja: Firencu, Pizu, Genovu, Amalfi, Milano »pa (sic) i Dubrovnik«, da se zatim otkupi beznačajnim i netočnim citatom Géneta (*Traité de diplomatie*) o Dubrovniku.

²⁷ Monumenta Ragusina (Libri Reformationum) I. str. 28.

²⁸ Mon. Rag. V, str. 184. Dubrovački konzul u Srbiji imao je u ono doba, razmjerno visoku plaću, i to iz više razloga: radi brojnih putovanja na dvor, na sajmove i t. d., zbog zabrane da kao konzul trguje, zbog dužnosti da sam uzdržava slugu, drži konje itd.

²⁹ Mon. Rag. V, str. 341—342. Vučo, *Ekonomska istorija naroda FNRJ* (Beograd 1948, str. 121—122) krivo je shvatio odnos Dubrovnik i dubrovačkih konzula prema tadašnjim srpskim vladarima. On se nije osnivao, kao što tvrdi Vučo, na sistema kapitulacija, koji u srednjovjekovnoj Srbiji nije uopće postojao niti je mogao postojati, nego, kao i drugdje, na principu personaliteta prava:

vine.³⁰ Propisi o dubrovačkim konzulima u »Sklavoniji« iz XIV. st. dokaz su, u okviru feudalne epohe, visoke pravne kulture Dubrovnika, razgranatosti njegove trgovine, razumljive brige vladajućeg sloja, da je zaštititi i unaprijediti, i svjedočanstvo su o značajnom, premda dosad neistraženom doprinosu, koji je on, na tom polju, dao razvoju ustanove konzula u Evropi uopće.

RÉSUMÉ

Raguse avait au Moyen Age un commerce très actif et étendu. Elle avait des rapports commerciaux avec les Balkans et avec les villes italiennes et devint ainsi l'intermédiaire entre l'Orient et l'Occident. Raguse importait, au premier rang la soie de l'Italie vers les Balkans; l'exportation se faisait des Balkans vers l'Occident. Les articles d'exportation étaient les diverses matières premières, et, surtout les minéraux et le cuir. L'activité commerciale de Raguse s'exerçait dans la plupart sur le territoire nommé »Sclavonie«, qui s'étendait alors du littoral adriatique entre l'Istrie et la Bojana vers l'intérieur, englobant ainsi Croatie, Dalmatie, Monténégro, Albanie du Nord, Bosnie, Herzégowine et Serbie. A l'instar de Gênes et de Venise, Raguse avait des comptoirs aux grands carrefours, ainsi qu'aux centres commerciaux du Levant. C'est là, que se montra le besoin de créer les organes, qui auraient représenté et protégé les intérêts du commerce et des commerçants ragusains. C'étaient des consuls. Nous trouvons en Serbie, vers la fin du XIIIe siècle, les premières traces des consuls de Raguse; »Liber Viridis« (»Livre vert«) contient les ordonnances et prescriptions du XIVe et XVe siècle, et, entre autres, une relative aux consuls de Raguse: »De ordinibus Consulis elligendi pro iure reddendo inter Racuseos in Sclavonia, Bosina, Servia et Bulgaria« (cap. LXIII, fo. 19). Conformément à ladite ordonnance le Conseil Majeur autorise le Recteur avec son Conseil Mineur d'élire les consuls et les consuls généraux honoraires. Si l'on devait, dans une ville nommer un consul, le Conseil Majeur ordonnait de faire le choix parmi les nobles; s'il y avait plusieurs nobles, il fallait choisir celui qui se montrait plus apte à remplir cette fonction. S'il n'y avait de nobles, un commerçant de bonne réputation pouvait être choisi.

Le consul élu rend justice avec deux juges recrutés parmi les nobles, s'il y en avait, sinon parmi les autres commerçants, dignes de cette charge. Le Tribunal consulaire était tenu de convoquer et d'interroger les deux parties en litige. Le consul seul était autorisé à exécuter la sentence, et, par conséquent il pouvait arrêter le débiteur, ne voulant ou ne pouvant pas payer, et le remettre en détention du créancier, jusqu'à ce qu'il n'eût payé entièrement sa dette. Si le débiteur s'y oppose,

³⁰ Već je P. Matković, *Prilozi k trgovačko-političkoj historiji republike dubrovačke* (Rad JA VII, Zagreb 1869, str. 186) napisao: »Po tom je republika u vanjskoj politici uzimala jedino i izključivo obzir na svoje trgovačke interese, kojim su ostali državni obziri bili podređeni, a prema trgovačkim interesom sklapala je ugovore i prijateljstva s tuđim svijetom. S toga su u historiji dubrovačkoj oboja elementa politički i trgovački ne samo u tiesnom savezu pače tako prepletana da se jedan od drugoga razstaviti nepusti.«

le consul pouvait lui imposer une amende s'élevant au montant de 25 perpers. Si le débiteur fut jugé »in contumaciam«, le consul délivre au créancier les lettres de récommandation, adressées aux autorités locales du domicile du débiteur. On ne pouvait pas demander l'exécution de la sentence aux »Slaves« sans payer la »izdavština«, ce qui veut dire une rémunération aux exécuteurs, représentant 10% de la dette, cependant que le consul avait droit aux 2% de la dette à titre d'honoraires. Le Tribunal faisait toujours un procès-verbal, où l'on inscrivait, à la fin, aussi la sentence. Si la suite n'était pas donnée à la demande relative à l'arrestation du débiteur, le créancier avait droit de solliciter le consul de transmettre la sentence à Raguse; le consul était tenu d'ele faire pendant un an à partir du jour, où la sentence fut prononcée. C'était par l'acte d'enregistrement, que la sentence obtint force de loi et devint valable pour Raguse et toutes les régions de »Sclauonie«. La partie mécontente avait droit d'appel au Recteur et le Tribunal de Raguse.

Des nombreux auteurs du Droit des Gens, décrivant l'origine des consuls modernes, parlent du rôle de Venise, de Gênes et d'autres villes ayant exercé une influence sur le développement de cette institution et ignorent Raguse, qui était le fondateur du service consulaire moderne. Personne d'eux n'a noté, que c'était depuis longtemps que Raguse, quelquefois simultanément avec les fondateurs de cette institution, quelquefois même avant les autres, connaissait le service consulaire moderne. Lesdites ordonnances déjà du XIVe siècle prouvent d'une manière irréfutable cette assertion

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA IV

1951

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKA KNJIGA“ / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIDAK

I Z D A J E
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
Z A G R E B